

մարդուն իբր մարդ, և ատով է միայն որ մարդը դիպուած մը չէ իրաց կարգին մէջ. պատմականութիւնն ու իրականութիւնն է տիեզերքին զէպի նպատակ մը — և այդ նպատակը կատարելութիւն միայն կրնայ ըլլալ — զիմելու իրողութեան: Պարզ խօսքով՝ Քրիստոս իբր Յայտնուած Աստուած՝ հիմքը, պատճառը, բացատրութիւնը և ապացոյցն է ամէն նպատակաւոր շարժումի, ստորին տատնանքի վիճակէ զէպի բարձրագոյնը ամէն ոստումի: Ըստ ուղղափառ աստուածաբանութեան՝ տեղծագործութեան մէջ Լոգոսին ունեցած դերը այդ իրողութիւնն է որ կը մատնանշէ⁽¹⁾:

Այս բոլորը քիչ մը վերացական է. անշուշտ: Քրիստոսի կրօնքը և ունոր կեդրոնական խորհուրդը, Աստուածայայտնութիւնը, «ի վեր քան զամենայն միտս և զբանս» է: Անոր միակ նպատակն է մարդիկը ապրեցնել՝ որպէսզի «ի գիտութիւն ճշմարտութեան եկեացեն» (Ս. Պօղոս): Այդ մեծ խորհուրդը անհատին համար կ'իրականանայ և անոր հոգիին մէջ կ'արգիւնաւորուի՝ Ս. Եկեղեցւոյ խորհուրդներուն մասնակցութեամբ, որոնք նեղուցներ են ուրիշ աստուածային կեանքը կը հոսի:

Այդ ճշմարտութեան գիտութիւնը ո'չ թէ հաշտ դրացին է մեղի ծանօթ եղող գիտութեան, ո'չ թէ ընկերութիւնն է իմաստասիրութեան, այլ այն ծնողն է՝ որ իր հովանիին տակ կ'առնէ բոլոր հնարաւոր գիտութիւնները ու իմաստասիրութիւններ, որոնք իր ընդարձակ զետեւին մէջ մէջմէկ ածու միայն գրաւած են ու կը մշակեն:

Աստուածայայտնութիւնը՝ ճշմարիտ գիտութեան աղբիւրն ու բովանդակութիւնն է: Այդ գիտութեամբ միայն հնար է մարդուն ապրիլ արժէք ներկայացնող կեանք մը, սիրելով զԱստուած, և միայն անոր հետեանքով՝ սիրելով նաև իր ընկերը:

Եւ այս գիտութեան և սիրոյն իրականացումը միակ դարմանն է բոլոր այն տաղանդներուն՝ որոնցմով այնքան ցաւազինօրէն կը տառապի այսօր մարդկային ընկերութիւնը:

ՏԻՐԱՆ ՎՐԴ. ՆԵՐՍՈՅԵԱՆ

(1) Տե՛ս վերը, Կրդ. բուղբէն վկայութիւնը:

ՏՈՆԱԳԻՏԱԿԱՆ

ՆԿԱՏՈՂՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ս. ԾՆՆԴԵԱՆ ՏՈՆԻՆ ԱՌԹԻՒ

Ո՛չ անոնք որ Քրիստոսի ծնունդը կը տօնեն զեկտ. 25-ին, այսինքն բոլոր միւս հին եկեղեցիները, և ո'չ մենք, որ յարած կը մնանք զայն Յունի. 6-ին տօնելու հնագոյն սովորութեան. չենք կրնար աւետարանական գիտութեան փաստարկութեամբ ապացուցանել մէկին [կամ միւսին ճշգրտութիւնը: Կը սխալէին անոնք որ այդ ուղղութեամբ ճիշդութիւնը երբեմն Աւետարանը կամ Նոր կտակարանը զայդ հաստատող որևէ նշան չունին: Եկեղեցագիտութեան կարծիքը բացորոշ է այս մասին:

Աւելի առաջ երթալով պիտի կարենանք նոյնիկ ըսել թէ այդ անունով տօն մը անծանօթ եղած է ամենահին դարերուն մէջ: Այդ ժամանակի քրիստոնեաները երկեղածութիւն կը զգային Փրկչին մարդկօրէն ծնունդէն աւելի՝ անոր աստուածային յայտնութեան համար, որ իր մկրտութիւնն էր: Այդ մտայնութեան մէկ նշանը կը համարին ոմանք հնագոյն՝ այսինքն Մարկոսի Աւետարանին եւ չորսին մէջ ամենէն խորհրդազգացօրէն գրուածին՝ Յովհաննու Աւետարանին առանց ծննդեան մանրամասնութեանց, ուղղակի մկրտութենէն սկսելուն: Այս պատճառաւ, եկեղեցւոյ ամենէն հին տօներէն մին եղաւ, Զատիկին և Հոգեգուշտութեան կողքին, Յայտնութեան տօնը: Այս կը ցուցնէ Կապի Յիսուսի Քրիստոսի կոչուած անշուշտ անհարազատ բայց հին գրուածքը, ուր այս երեքը միայն կը ցուցուին իբրեւ քրիստոնէական ամենէն մեծ տօները:

Ըստ այսմ, երկրորդ դարու առաջին կիսուն ամենէն ուշը, պէտք է կաղմուած և ընդունուած ըլլայ Յայտնութեան տօնը, Յունիս 6-ին կատարուելով: Բացորոշ է թէ անկա ի սկզբան հաւաքական տօն մըն էր սոսկ, այսինքն տէրունական յիշատակութեանց խմբում մը. այդ օրը կը յիշատակուէին Յիսուսի մկրտութիւնը, մոգերուն երկրպագութիւնը, Կանայի հարսանիքը, որոնց վրայ վերջէն է որ աւելցաւ նաեւ ծննդեան յիշատակը: Այս վերջին յաւելումը այլևս անխուսափելի էր դարձած, Մատթէոսի եւ Ղուկասու աւետարաններուն սկիզբը այնքան սրտազբաւօրէն պատմուած ծննդեան նկարագրութեանց առջեւ անտարբեր չէր կրնար մնալ հաւատքի զգացումը: Ու կղեմէս Աղեքսանդրացի, որ կ'ապրէր Գ. դարուն, զարմանք կ'զգայ որ մարդիկ ջանք կը թափեն ճշգրտու համար Յիսուսի ծննդեան տարին և օրը:

Այսպէս կամ այնպէս, ծննդեան յիշատակն

ալ խառնուեցաւ Յունւոյ Եւ Յայտնութեան տօնին, և հետզհետէ անոր մէջ ամենէն տրտա-
կան տարրը դարձաւ, որչափ աւելի մարդեղու-
թեան խորհուրդը կը սկսէր զբաղեցնել միտ-
քերը. այնպէս որ Գ. զարուս վերջերը եւ Դ. ին
մէջերը Յայտնութեան տօնը ըսուելով առհասա-
րակ ծննդեան տօն կը հասկցուէր Արեւելի մէջ:
Բայց Արեւելի մէջ միայն այսպէս եղաւ, վասն
զի զրեթէ նոյն ժամանակին կամ քիչ վերջը Ա-
րեւմտեք անցնելէն ետքը, ծնունդի յիշատակ
լմայեցուեցաւ բնաւ անոր, եւ ոչ շատ յետոյ,
այսինքն ամենէն շատ դար մը վերջ, Հռոմ
տնօրինեց ծնունդի մասնաւոր տօն մը, զեկտ-
25 ին կատարելի:

Բայց զեւրոպական ժամանակ, այսինքն
մինչև գրեթէ Ե. զարուս առաջին քառորդը,
Արեւելք մնաց ծնունդը Յայտնութեան հետ
այսինքն Յունւոյ Ե ին տօնելու իր սովորութեան
մէջ, ու Հռոմ չզարգեցաւ ծնունդը առանձին
տօնելու իր կանոնը Արեւելի պարտադրելու իր
ճանքերուն մէջ, առանց թէև խափանել ձգտե-
լու Յունւոյ Ե ին տօնուող Յայտնութիւնը, զոր
ինքն ալ կը կատարէր արդէն:

Թէ Արեւելք երկար ատեն, այսինքն մինչև
Դ. զարէն ալ յետոյ, կառչած մնաց Յունւոյ Ե ի
իր աւանդութեան, կը հաստատուի պատմական
պաշտօնցոյննրով, որոնցմէ մէկ քանին միայն կը
գնենք հոս:

1. Յովհաննէս Կաստիանոս անուն վանական
մը, որ Ե. զարուս սկիզբը Եգիպտոս այցելած
էր, 418-427 ին գրի առած իր մէկ գործին մէջ
կը պատմէ իբրեւ ականատես վկայ, թէ այդ եր-
կրին մէջ ծննդեան համար մասնաւոր տօնա-
խմբութիւն տեղի չէր ունենար, և Յայտնու-
թեան տօնը հոն կը կատարուէր միևնոյն ատեն
իբրեւ տօն ծննդեան փրկչին:

2. Ս. Եպիփան Կիրարացի, Սալամինայի ե-
պիսկոպոսը, Դ. զարուս վերջերը, իր չատագո-
վական մէկ գրուածքին մէջ Յիսուսի կեանքին
ժամանակագրութիւնը հիւսելով, Յունւոյ Ե ին
կը նշանակէ իբր օր ծննդեան Բրիստօսի, և նո-
յեմբեր 8ը՝ օր մկրտութեան Յիսուսի ի Յորդա-
նան: Այնպէս որ իրեն համար Յայտնութեան
տօնը բացարձակէս համարժէք էր ծննդեան
տօնին միայն:

3. Գրուածք մը, որուն հեղինակն է Պոր-
տոցի Ուխտաւորունի մը, կը հասկցուի թէ զեւ
385 ին, փրկչին ծնունդը մէկ հանդէսով կը տօն-
ուէր Երուսաղէմի մէջ Յունւոյ Ե ին: Անոր մէջ
կ'ըսուի թէ այն տօնը՝ ուր կը կատարուէր Յի-
սուսի ի տաճար ընծայման և Սիմէոնի և Աննայի
հանդիպումին պատմութիւնը, այսինքն Տեառն-
ընդառաջը, կը կատարուէր Յայտնութեան 40
օրեր վերջը, որմէ պէտք է հետեւցնել թէ անիկա
Յայտնութիւնը կը նկատէր ծննդեան տօնը:
Նոյն Ուխտաւորունիին՝ այլուր տարեկան տօ-
ները թուած ատեն, միայն Յայտնութիւնը եւ
Ձատիկը կը յիշէ, որ է ըսել թէ այդ թուակա-
նին Երուսաղէմի մէջ տակաւին ծնունդ անու-
նով տօն չկար:

4. Ս. Եպիփան ասորիի (ճ 379) մէկ գրու-
ածէն կը հասկցուի թէ Միջագետքի եկեղեցին իր
ատենը Աստուածորդւոյն ծնունդը կը տօնէր ձմե-
րան արեւդարձէն 11 օր ետքը, այսինքն Յուն-
ւոյ Ե ին միայն:

5. Պատմական է թէ Կ. Պոլսոյ եկեղեցին
մէջ Յայտնութիւնն ու ծնունդը միասին կը կա-
տարուէին մինչև 379, երբ Ս. Գրիգոր Նազեան-
դացի, որ այդ թուականին եպիսկոպոսապետ ե-
ղաւ նոր Հռոմի, ինք առաջին անգամ գործա-
դրեց ծնունդը զեկտ. 25 տօնելու արեւմտեան
կերպը: Այդ կը հասկցուի յետոյ խօսած իր մէկ
քարոզէն, որուն մէջ ակնարկելով, ուղղակի
իրեն կը վերագրէ անոր նախածնունդութիւնը:
Յայտնի է նոյնպէս թէ, իր հարկադրեալ հրա-
ժարումէն ետքը, անոր հակառակորդները նո-
րէն վերահաստատեցին Յունւոյ Ե ին, որ սակայն
քանակաւ մը տարիներ յետոյ (390-400) վերջնա-
պէս տեղի տուաւ զեկտ. 25 ին, երբ, Ոսոսիոսի
Կ. Պոլսոյ այցելած Միջոցին, Արկադիոս պարտա-
ւորուեցաւ տեղի տալ իր մօր և եղբոր առա-
ջարկին, Հռոմի սովորութիւնը ընդունել տա-
լու համար հոն ալ:

6. Կապադովկոյ եկեղեցին մէջ ևս, Յայտ-
նութիւն և ծնունդ միասին կը կատարուէին
տակաւին առ նուազն 380 էն քիչ առաջ: Հարկ
է ընդունել զայս քէթ Նիւսիոյ համար, զի Ս.
Գրիգոր Նիւսացի Ս. Բարսեղի մահուան առթիւ
խօսած իր դամբանականին մէջ Ս. ծննդեան
տօնին կ'ակնարկէ իբրեւ հաստատուած և գոյու-
թիւն ունեցող սովորութեան մը լրաց:

7. Աւելի ճշգրիտ տեղեկութիւններ ունինք
երկու տօններուն Անտիոքի մէջ մինչև 386 միև-
նոյն օրը, Յունւոյ Ե ին, կատարուելու սովորու-
թեան մասին, և այս՝ շնորհիւ Ոսկերեքանի մէկ
քարոզին, զոր հոն խօսեցաւ ան նոյն տարւոյ
զեկտ. 20 ին, Ս. Փիղոգոսիոս Անտիոքացի վկա-
յին տարեկան օրը, Փլարինոսի եպիսկոպո-
սութեան ատեն: Քարոզիչը, որ նոյն տարւոյ
փետրվարին էր քահանայ ձեռնադրուած, այն
օրը ծանոյց թէ այդ տարին ծնունդը առաջին
անգամ ըլլալով առանձին պիտի տօնուէր զեկտ.
25 ին: Այդ օրը եկեղեցին լեցուած էր խուռն
բազմութեամբ, թէև շատեր քրթմնեցին նո-
րութեան դէմ, ու ատեն մը չգործադրեցին ալ
զայն՝ ի վերջոյ համակերպելու համար սակայն:

Այսպէս, ընդհանուր առմամբ մինչև Դ. զա-
րու վերջերը, ու տեղ տեղ մինչև Ե. ին առաջին
քառորդը, Արեւելք փարած մնաց Յունւոյ Ե ի
ծնունդ-Յայտնութեան, և Արեւմտեք՝ իր զեկտ.
25 ի տակ ծնունդի սովորութեան: Դաւանու-
թեան բնոյթ չուներ բնաւ հարցը, այս պատ-
ճառաւ վէճի ծնունդ չտուաւ ան բնաւ, բայց
ազդեցութեան խնդիր դարձաւ հետզհետէ. ու
յայտնի է թէ երբ գործը այդ փուլին մէջ կը
մտնէր, ո՞ր կողմն էր որ պիտի տար տեղի:

Ինչպէս ըսինք, զաւանաբանական որ և է
գիծ չկար խնդրոյն մէջ, բայց անհասանկան
չէ բոլորովին որ գործին յառաջացման մէջ,
գէթ վարչականօրէն և պատմական գետնի մը

վրայ, պղտիկ դեր մը կատարած ըլլալ արիտասահանութեան նկատմամբ: Յայտնի է թէ այդ աղանդը Նիկիոյ ժողովէն վերջն ալ ատեն մը ունեցաւ զեռ իր ուժգնութեան ելեէջները թէ՛ նոր մայրաքաղաքին մէջ, ուր մասնաւորաբար մինչև Մեծն Թեոդոս, առէպ իր ազդեցութեան տակ մնացին արքունիքն ու երբեմն նոյն իսկ կրօնական իշխանութիւնէն դէմքեր, և կեդրոնին հետ անմիջական հաղորդակցութեան մէջ եղող գաւառներ և մեծ քաղաքներ: Արդ, երբ ան սկսաւ վերջնաւոր ընդ միշտ, ուղղափառները բնադրական մղումէ մը կարծես տարուած, ներհակ տրամադրութիւններ սկսան տածել արիտասականներու ատեն գործադրուած ինչ ինչ ծիսական սովորութիւններու դէմ, որոնց կարգին էր նաև Յունիք, որուն թեր ելած էին անոնք նախապէս, առանց դաւանական նկատումներու: Պարզապէս Արևմուտքէն, այսինքն իրենց ամենէն թուող վարդապետական հակառակորդներու մարզերէն առաջարկուած նորութեան մը դէմ պայտպանելու համար հնազոյն սովորութիւն մը: Ու միտքերու այս ընդհանուր յիմնական օգտուած էր զեկտ. 25ի նուաճողական ձգտումը:

Ծնունդի ուրոյն տօնը (= Դեկտ. 25ը) որ, ըստ Տիւէշին՝ 243 ին, և ըստ Իւզընէրի և Հառնաքի՝ 353 ին սկսած էր Հռոմի մէջ, թէև այսպէս Դ. դարու վերջերը միայն այս կամ այն եղանակաւ մասնաւորապէս Արևելքի բոլոր եկեղեցիներուն մէջ, բացի մերիկէն, բայց հազիւ Ի. դարուն ստացաւ իրաւաբանական հանգամանք մը: Ուրիշտ կայսեր օրով, 400 ին, հրաժարական օրէնքը կամ հրահանգը, որով Ծնունդը կը դասուէր իսկ օրերուն կարգը, յորս ներքին չէր կրկնուի խաղեր կատարել, օրինական մասնաւոր նկարագիր մը միայն ունէր և ոչ թէ օրինադրքային նշանակութիւն: Արժան է դիտել թէ ոչ Վաղնիստիանոս Բ. կայսեր օրինադրքին մէջ (379), ոչ Թեոդոսիանին (438), և ոչ Ալաւրիկանի ժամանկութիւնի մէջ (506), անիկա տակաւին չէր նշանակուած իրեն տօնական օր: Անոր այդ հանգամանքը առաջին անգամ ճշգրտեցաւ Յուստինիանոսեան օրինադրքին մէջ միայն: Ու ասիկա ոչ այլ ինչ կը նշանակէ եթէ ոչ ընդհանուր այն մտայնութիւնը՝ զոր Արևելք երկար ատեն զգաց զեկտ. 25ի կարգադրութեան դէմ:

Քանի որ Աւետարանով կարելի չէր արգարացնել զեկտ. 25ը, ինչպէս այդ օրը, և ոչ ուրիշ մը, ընտրուած էր իրրեւ օր ծննդեան Փրկչին: Կանխեք ըսել հոս թէ վաղուց և մինչև իրր մէկ դար առաջ, եկեղեցւոյ վարդապետներէն ոմանք, որոնց կարգին Ոսկերեբան ևս, ճիգ մը ըրած են արդարև Ս. Գրոց ժամանակագրութեան փաստարկութեամբ ապացուցանել զայն, մեկնակէտ ունենալով Յովհ. Մկրտչի հօր՝ Զաքարիայի պարագան, Յովհաննու յղութեան եւ վեց ամիս վերջ ևս Փրկչի յղութեան և ծննդեան տրամախոհութեամբ. բայց ապացուցումի այդ կերպը, զոր Յունիք 6ի պաշտպաններ ևս (մեր

մէջ Շնորհալի և ուրիշներ) որդեգրած են զարմանալի կերպով, ինքնին կը կորսնցնէ իր ոյժը այն նկատողութեան առջև թէ Զաքարիա քահանայապետ հօր. հետեւաբար անհիմն է բոլորովին անոր համար Սրբոյրիւն Սրբոց մտնելու ստմարական հաշիւ կազմելու փաստը:

Ուրիշներ, հիներէն, փորձած են բնական երեւոյթի մը հետ խորհրդաւոր յարմարեցումով բացատրել զայն: Երբ արեգակը, զեկտ. 21 ին, իր առաւելագոյն մեծ աղեղներու վրայ շարժիլ, կը սկսի տեղի մեծ աղեղներու վրայ շարժիլ, ամենէն հասարակ մահկանացուին ուղղորդութեանէն չի վրիպիլ այս բնական երեւոյթը, ծնունդի օր մըն է անիկա, արեգակին՝ ու նոյն ատեն արդարութեան արեգակին ծնունդի օրը, անոր որ աշխարհին լոյսը եղաւ: Բայց ասիկա մեկնուողական նկատողութիւն մըն է միայն. որ ո՛չ թէ լինելիք տնօրինութեան մը պատճառ՝ այլ եղած կարգադրութեան մը հետեանք միայն կրնայ եղած ըլլալ:

Աւելի բանաւոր և հաւանական է թերեւս այն բացատրութիւնը, որ Ծնունդը զեկտ. 25ին կանոնադրելու ձեռնարկին մէջ կը տեսնէ հեթանոսական հին տօն մը խափանելու դիտում մը: Ստոյգ է արդարև թէ հին ատեն այլ և այլ տեղեր հեթանոսական զանազան տօներ կը կատարուէին զեկտմերի ամսոյ մէջ, մերան արեւադարձի ընթացին: Ժիշդ զեկտ. 25ին տեղի կ'ունենային Կիկելլիա կոչուած տօները Աղեքսանդրիոյ մէջ. նոյն օրն էր նաև Բուսարայի եւ Պելլաի մէջ կը կատարուէր տեղական տօն մը, իսկ Հռոմի մէջ, Սատուռական տօները կը սկսէին զեկտ. 17 ին և կը շարունակուէին իրր եօթնեակ մը: Արդ, Հասպիտոս և Մաքսիմ տը Թիւրին և ուրիշ հեղինակաւոր գիտնականներ կը խորհին թէ զեկտ. 25ի հաստատումը մասնաւորաբար Սատուռական տօներու անհետացումը պիտի նպաստէ ունեցած լինի իրեն: Հեթանոսական տօները քրիստոնէական տօներով ծածկուելու և մոռցնելու հարկը յաճախ ստիպողական թուած է եկեղեցւոյ իշխանութեան: Կարեւոր էր այն, ոչ միայն տկարացնելու համար կոապաշտութիւնը, որուն պաշտամունքային զանգուածը բռնող ջիգերն էին տօները, այլ նաև արգիլելու համար քրիստոնէականները տարուելէ անոնց հանդիսական հրապոյրներէն: Մենք գիտենք մեր պատմութիւնէն թէ Լուսաւորիշ Ինչպէս հեթանոս վարդապետին տեղ սահմանեց մեր մէջ Այլակերպութեան և Յովհաննէն Մկրտչի տօները, և թէ ինչ ուրիշ տօներ կան տակաւին մեր և այլոց մէջ, որոնք զրեթէ ամէնքն ալ կափարիշներ են հին կոապաշտական շիջուցուած տօներու:

Այսպէս, պատմականօրէն ճշգրտած ստուգութիւն մըն է Դեկտ. 25ի և Յունիք 6ի տօնական իմաստն ու տարողութիւնը. Դեկտմերբնին Ծնունդն է, Յունիքայինը՝ Յայտնութիւնը: Հնազոյնը վերջինն է, որ, ամենէն ուշը՝ Բ. դարու կիսուն հաստատուած էր արդէն Արևելքի մէջ իրրև հաւաքական տօն մը քանի մը աս.

տուածայայտնական յիշատակներու, որոնց վերայ յետոյ աւելցած էր նաև նշանակներ, իսկ Արեւմտաքի մէջ ընդունուած էր անիկա՝ առանց նշանակի յիշատակի ու միասին ունենալու: Առաջինը, իբր առանձինն տօն նշանակեան, սկսած էր Արեւմտաքի մէջ միայն, ամենէն կանուխը՝ Գ. դարու կիսուն, և Արեւելքի մէջ սկսած էր ընդունուիլ Գ. դարու վերջերը և մինչև Ե. ի առաջին քառորդին վերջերը, աւելի կամ նուազ կանոնաւորութեամբ մուտ գտած բացի Հայաստանեայց եկեղեցիէն, որ անխախտ և անխաբ յարուժով անբաժան մնաց հնազոյն ըմբռնումէն և աւանդութենէն, այն տեսութեամբ թէ փրկչին նշանակը, թէև մարդկօրէն կատարուած, բայց աստուածային է ըստ էութեան, քանի որ ծնաւ նա աստուածաբար, այսինքն և իբր Աստուած, և նովին իսկ այնքան աստուածայայտնական, որքան է ինքնին իր մկրտութիւնը: Այս պատճառաւ զայն անշատաբար տօնելը չը նկատեց երբեք անհրաժեշտ եւ բանաւոր: Այդ տեսակէտով, ստեղծ, մասնաւորաբար Յունաց հետ միութեան եւ Լատինաց հետ միարարտութեան հարցերու միջոցին, իրեն եղած առաջարկութեանց եւ պարտադրութեանց հանդէպ ան մնաց միշտ անընդունօղ, այդ կանոնին մէջ տեսնելով Լուսաւորիչէն նոյն իսկ սահմանադրուած սովորութեան մը նուիրականութիւնը, ինչպէս սովոր էին արտայայտուիլ մեր նախնիք, զգացման համոզմամբ, ամէն անգամ որ կ'ուզէին հասկնել նախնեաց աւանդութենէն հետանալու անհնարութիւնն իրենց համար:

Վերջացնել առաջ, կ'ուզենք աւելցնել իբրև հետաքրքրաշարժ գիտելիք միայն, թէև թերևս աւելի համադարձօրէն յղացուած մտածում մը քան ինչ որ ըսուած էր Դեկտ. 25-ը արդարացեալութեամբ՝ թէ անոնք որ կ'ուզէին Յունութիւն ճիշտ համար ալ արդարացումի բանաձև մը գտնել կրօնական զգացումի տեսակէտով, և կը զիմէին հետեւեալ փաստարկութեան. որովհետև հին ուխտը ստուերն է նորին, որ անոր իրականութիւնն է, պէտք էր որ կատարեալ զուգահեռականութիւն մը կենար երկուքին միջև: Եւ որովհետև Ազած ծնած էր աշխարհի առաջին տարիին վեցերորդ օրը, երկրորդ Ազամն ալ պէտք էր ծնած ըլլար տարիին վեցերորդ օրը, Յուն. 6, բնականօրէն կ'ըլլար օր ծննդեան Բրիտանոսի:

Ինչպէս ակնարկեցինք վերև, կը դնենք այս խորհրդածութիւնները, իբրև մեկնողական արդարացումի ճիշդութեւ նմոյշ մը միայն:

Քրիտոնեութեան մեծ տօները, ամէնքն ալ անշուշտ պանծացեալ տէրունի յիշատակներու և խորհուրդներու, կարելի է ըսել թէ գրեթէ ամէնքն ալ սահմանուած են, իրենց նշանակութեան բարոյական ներգործութեամբը հակադրելու համար հին հեթանոսական տօներու ոգւոյն եւ գործադրութեանը վրայ: Կրօններու պատմութեան և եկեղեցական հնազոյնութեան

բաժինը աննշան բան մը չէ մեծ տօներու ծագումը ճշդելու գործին մէջ:

Ինչպէս Չատիկը, լուսնային դրութեամբ, շարժական տօներու հոյով մը կը կազմէ զատկական տօներու շրջան մը, նոյնպէս և նշանակը, թէ՛ Դեկտ. 25-ին տօնողներուն և թէ Յուն. 6-ին տօնողներուն համար, անշարժ տօներու հոյով մը, կը կազմէ նշանակի տօնին կապուած տօներու շրջան մը՝ արեգակնային դրութեամբ:

Կարելի՞ է արդեօք ասոր մէջ ալ տեսնել խուլ փաստ մը գէթ՝ սաստուցական արեգակնային տօներու հետ ունեցած պատմական կապին:

ՆՈՏԱՐ

ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

Ս. ԾՆՆԴԵԱՆ ԱՍՏՂԻՆ ԱԻԱՆԴՈՒԹԻՒՆԸ ՀԱՅ ՄԱՏԵՆԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՍԷՋ

Մեր փրկչին Յիսուսի ծննդեան հրաշալիքներէն մին է Աստղին երևումը զոր կը յիշէ Մատթէոս Աւետարանիչ հետեւեալ կերպով, «և ի ծնանելն Յիսուսի ի Բեթղէհէմ Հրէաստանի յաւուրս Հերովդի արքայի, ոհա մոգք յարեկելից եկին յերուսաղէմ, և ասնն՝ ո՛ւր է որ ծնաւ արքայն Հրէից, զի տեսաք զաստղն նորա յարեկելս, և եկաք երկիրպագանել նմո» (Բ. 1-2). «Յայնժամ Հերովդէս զազտ կոչեաց զմօգսնն, և ստուգեաց ի նոցանէ զժամանակ աստեղն երեկելոյ» (Բ. 7). «և նոքա իբրև լուան ի Թագաւորէն՝ զնացին, և ահա տեսղն զոր տեսան յարեկելս՝ ոռաջնորդեաց նոցա, մինչև եկեալ եկաց ուր էր մանուկն: Իբրև տեսին զաստղն, խնդացին յոյժ ուրախութիւն մեծ» (Բ. 9-20):

Յառաջիկայ Ս. Ծննդեան տօնի առիթով կը փափաքինք Ս. Ծննդեան հրաշալի աստղին երևման մասին մեր նախնի մեկնիչներուն հայեցակէտը պարզել Հայ մատենագրութեան տուեալներէն քաղելով. ամենէն առաջ ըսենք թէ Ս. Ծննդեան աստղին բոլոր աւանդութիւնները հիմնուած են Ս. Դրոց հետեւեալ խօսքին վրայ. «Մագնեցէ աստղ Յակոբայ, և յարիցէ այր յիսրայելէ (Թու. ԻԴ. 17): Աստղին աւանդութիւնը պարզաբանող մեկնիչներուն ժամանակագրական կարգը կը պահենք: